

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel II (1888-1900)

Oerlemans, F.J.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Oerlemans, F. J. (2013). *De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel II (1888-1900)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

24 Turbulente jaren 1890-1891

In de jaren 1890-1891 speelde er voor Kloos, los van het redacteurschap van De Nieuwe Gids en het schrijven van zijn kronieken en zijn poëzie en naast de zogeheten socialistenkwestie, nog heel wat dat zijn aandacht opeiste. Zo was hij verliefd op de schrijfster Mieb Pijnappel en flirtte hij met Anna Vis; verder vroegen zijn aanhoudend geruzie met Van Eeden, zijn chronisch geldgebrek en zijn definitieve breuk met Verwey allemaal om een oplossing. Ook zag Kloos zich voor de nodige moeilijkheden geplaatst in de affaire rond Eduard Karsen en Saar de Swart. In oktober volgde het zogeheten 'scheidsgerecht', waarin Karsen in het ongelijk werd gesteld over de seksuele geaardheid van Saar de Swart. Kloos had Karsen op het verkeerde been gezet, zo was de communis opinio.

24.1 Bisbilles

De onenigheid tussen Kloos en Van Eeden over het socialisme en het christendom zou wellicht nooit zo hoog zijn opgelopen als er niet ook op andere terreinen tussen hen beiden de nodige spanningen bestonden. Daarvoor moeten we terug naar de herfst van 1890. 'Ik voel me natuurlijk zeer vereerd door je opdracht,' schreef Kloos aan Van Eeden op 9 september 1890, 'maar – vind je 't na alles wat we in den laatsten tijd met elkander hebben te stellen gehad, niet wel wat expres? 't Lijkt mij of je zeggen woudt: Zie je wel, ondanks onze bisbille's ben ik toch je vriend gebleven.'

Van Eeden wilde na hun geruzie over zijn open brief aan de Tsaar van augustus 1890 zijn komedie *Don Torribo* opdragen aan Kloos.³⁸⁵ Kloos voelde daar bar weinig voor, gezien de situatie waarin zij zich bevonden. Het deed hem allemaal nogal geforceerd aan. Om aan Van Eedens opdracht te ontsnappen, cijferde Kloos zichzelf volledig weg:

Het publiek vindt mij blijkbaar den minste van jullie allemaal. Nu, dat kan mij niet schelen. Ik ben niet ambitieus genoeg om mij ongelukkig te gevoelen door de wetenschap, dat 99/100 van de lezende Hollanders mij nog altijd voor een stumpert aanziet. Maar dan wou ik ook liever mij niet door mijn vrienden in de hoogte laten steken, en zoo de aandacht op mij vestigen. Ik ben in mijn donker hoekje tevreden en wensch er te blijven.[...] Wat ik hier zeg, is zóó gemeend, dat ik niets liever wou, dan dat ik van de heele Hollandsche literatuur bevrijd was, en met een matig reisgeld de wereld in kon gaan, om wat op te frisschen en wat nieuw leven te hebben.³⁸⁶

Van Eeden was van mening dat Kloos zich aanstelde en ook verbaasde het hem dat hij en Kloos bisbilles (onenigheid) zouden hebben gehad. En wat die opdracht betrof, schreef Van Eeden hem, Martha kon getuigen dat hij al lang met dat plan rondliep.³⁸⁷ Dit bracht Kloos niet op andere gedachten en hij liet zich niet vermurwen.

Een gevoel dat hij lang niet meer had gekend, kwam weer bij hem boven: het was alsof iedereen tegen hem samenspande. Zo wilde Verwey maar niet met stukken komen, terwijl

³⁸⁵ Van Eeden 1890 (*Don Torribo*).

³⁸⁶ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 9 september 1890, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F14, KB.

³⁸⁷ Brief van Frederik van Eeden aan Willem Kloos, d.d. 11 september 1890, De Nieuwe Gids-archief 69^E5, KB.

Verwey verdraaid goed wist dat Kloos heel veel prijs stelde op Verweys publicatie over de brieven van Busken Huet aan Van Vloten.³⁸⁸ Kloos' slechte humeur bleek eens te meer uit de toon van zijn brief aan Tak. Hij meldde zijn nieuwe penningmeester dat er maar weer eens een redactievergadering moest worden belegd, want het was weer beroerd gesteld met de aanlevering van kopij. En vervolgde op een wat barse toon:

Zoudt ge een dag en uur met uwen collega v. Eeden willen afspreken en mij dat melden. Goes heeft toezegging van Pierson, maar ik weet dat slechts officieus, van anderen, kan dus niet daarnaar handelen, m.a.w. geen formeele uitnodiging sturen. En hem na te lopen, die dan hier, dan daar zit, vertik ik. Was het niet beter dat Goes mij zulke dingen dadelijk schreef. (dit is wel de honderdste keer, dat hij 't vergeet) en kunt gij hem dat niet aan zijn verstand brengen.³⁸⁹

Van Eeden, geïnformeerd door Tak over een mogelijke redactievergadering, schreef Kloos op min of meer dezelfde toon:

De collega van Tak wil gaarne eerdaags vergaderen. Laat ons zeggen morgen avond, donderdag 18 sept op de plaats en het uur door collega Kloos bepaald. Zoo je in Amsterdam vergaderen wilt, doe mij dan de avantage, ergens met mij te gaan eten b.v. in Americain of ergens anders al naar je preferentie. Geef bringer dezese een briefje mee of je mijn invitatie aanneemt en waar ik je dan tegen 5 uur vinden kan.³⁹⁰

Kloos vatte het briefje absoluut niet humoristisch op en hij zette al zijn ergernissen wat Van Eeden betrof puntsgewijs nog eens op een rijtje:

Beste Free, Laat mij nu eens een einde trachten te maken aan die gekke verhouding, ik mokkend, jij lievigheidjes doend. Je zult natuurlijk weer zeggen; hè, daar heb ik niets van gemerkt, zooals gewoonlijk maar dat gaat mij nu eens niet aan. Kijk eens, je hebt me in 't laatste halfjaar, om van kleinigheden niet te spreken, 1e zonder reden plotseling in finantieele moeilijkheden gelaten, ten gevolge waarvan ik nu genoodzaakt ben, week aan week idiotenwerk te doen. 2e heb je tegen alles mijn oordeel in twijfel getrokken en blijft dat doen. 3e heb je mij een onderscheiding gedrongen aan te nemen, die mij, na al het voorafgaande, niet aangenaam kon zijn. Toch draag ik je daarom geen booze gevoelens toe. Zowel mijn belang als mijn sentimenten nopen mij, om goede vrienden met je te blijven. Maar wel had ik graag, dat ik nu een beetje met rust gelaten werd, om langzaam en bedaard over al het gebeurde na te kunnen denken. Sta mij dus toe voor je invitatie te bedanken, om de eenige en eenvoudige reden dat ik er geen plezier in heb. Ik ga nu naar Goes, om te hooren of hij kan. Ik heb Goes niet te spreken kunnen krijgen. Kom dus maar met Tak

³⁸⁸ Brief van Albert Verwey aan Willem Kloos, d.d. 8 september 1890, in: Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 142.

³⁸⁹ Brief van Willem Kloos aan P.L. Tak, d.d. 15 september 1890, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^E14, KB.

³⁹⁰ Brief van Frederik van Eeden aan Willem Kloos, d.d. 17 september 1890, De Nieuwe Gids-archief 69^E5, KB.

in de Jan vd Heydestr. morgen om acht uur. Ik zal zien of ik G. nog fleuren kan vanmiddag: anders maar zonder hem vergaderen want 't is hoog tijd.³⁹¹

Kort gezegd: Van Eeden onthield hem iedere maand f 25,-, nam zijn kritiek op de brief aan de Russische keizer niet serieus en wilde hem nu ook nog opzadelen met een opdracht waarop hij niet zat te wachten. Maar ook Van Eeden liet dit niet over zijn kant gaan. Nog diezelfde dag schreef hij hem:

Ja nu maak je er een bisbille van, lieve vriend. Vind je dat een gelukkig einde van die 'gekke verhouding'? Je bent een plezierige persoon om vriendschap te bewijzen. Ik help je jaren lang, zooveel als ik kan, en als ik dan, door dat anderen de mij toegezegde steun niet geven, het niet langer voort kan zetten wordt mij dat als een onvriendschappelijke daad aangerekend en krijg ik op den hals de boosheid tegen je idiotenwerk. [...] Je bent een lieve jongen! – Heeft de literaire leiding waarvoor ik je zeker dankbaar behoor te zijn en die ik nimmer zal pogen te verkleinen of weg te cijferen, je recht gegeven voor altijd den potentaat voor mijn opinie te spelen. Dank je wel. Ik ben niet half zo trotsch als jij, Willem dat zie je daaruit dat ik ondanks ik er geen de minste belang bij heb je vriend te blijven toch van mij de pogingen zijn uitgegaan om je mokken te doen ophouden. Maar jij die zelf zoo prikkelbaar zijt zult in mij wel zooveel prikkelbaarheid vergeven dat ik nu geen lust heb je op te zoeken eer jij 't mij doet. Schrijf Tak maar waar je vergaderen wilt, bij Goes of in Bussum.³⁹²

Dit gekibbel, waar de meer principiële zaken uit het socialistendebat nog doorheen speelden, bereikte het niveau van een ordinaire ruzie vol met jij-bakken. Maar ondertussen moest er toch vergaderd worden. De ruziemakende kliek kwam inderdaad op 18 september bijeen. Ook Herman Gorter was van de partij en stelde zijn honorarium met betrekking tot *De Nieuwe Gids* aan de orde.³⁹³ Het onderlinge geruzie gaf de nieuwkomer Tak, zoals eerder geconstateerd, op zijn minst een ongemakkelijk gevoel. In welk wespennest had hij zich begeven? Want wat speelde er niet allemaal: moeilijkheden met Verwey, een kas die maar

³⁹¹ Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 17 september 1890, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^E14, KB.

³⁹² Brief van Frederik van Eeden aan Willem Kloos, d.d. 17 september 1890, De Nieuwe Gids-archief 69^E5, KB.

³⁹³ Gorter was naar Villa Beukenoord gekomen om de redactie van *De Nieuwe Gids* om meer honorarium te vragen. Dat hoefde niet op stel en sprong, maar bijvoorbeeld als hij zijn leraarschap had neergelegd. Zelf dacht hij aan f 50,- per vel. Zodra het kon, zou de redactie niet aarzelen Gorter meer te betalen en met die boodschap kon Gorter naar huis en was het voor hem, wat *De Nieuwe Gids* betrof, afwachten geblazen. Als er nu iemand in aanmerking kwam om wat meer te verdienen, dan was het Kloos wel met zijn armoedje, of Van Deyssel, met vrouw en kind, en een inkomen van f 900,- per jaar en zeker geen Gorter, zo schreef Kloos ongeveer een maand later aan Tak. 'Daargelaten nog', zo vervolgde Kloos in datzelfde briefje, 'dat zijn bijdragen van dien aard zijn, dat zij, praktisch, bij kleine beetjes ons goeddoen door het opzien dat zij baren, maar dat zij bij grotere hoeveelheden (als wanneer hij alleen er voldoende baat bij zou vinden) de aflevering voor verreweg het grootste gedeelte van de lezers, onleesbaar maken. Dit nu zou wel geen reden zijn, om zulke bijdragen, als zij literair goed zijn, te weigeren natuurlijk, maar het is toch een bijkomstig argument om zijn honorarium niet uitbundig te verhoogen. Daar men echter geven en nemen moet in het leven, ben ik er niet tegen zijn honorarium van 20 op 30 gulden per vel te brengen. Zegt Gorter ons echter, dat hij er aan denkt zoo spoedig mogelijk zijn leeraarschap neêr te leggen, hetgeen zeker der Hollandsche kunst ten goede zou komen, dan vind ik ook, dat wij ernstig moeten beraadslagen wat wij voor hem doen kunnen.' Zie: Brief van Willem Kloos aan P.L. Tak, d.d. 13 februari 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F23, KB.

Uiteindelijk werd de kwestie rond Gorters honorarium op de lange baan geschoven. Zie: Notulen redactievergadering van *De Nieuwe Gids* 1885-1891 19 februari 1891, De Nieuwe Gids-archief 69^E16, KB. Amsterdam, Jan van der Heydenstraat.

niet op orde kwam, een penningmeester die er een rommeltje van had gemaakt, een redactiesecretaris die altijd op zwart zaad zat en nu ook nog eens ruzie rond Van Eeden. Dat waren dan de redactoureigenaren die maar niet konden besluiten Tak tot mede-eigenaar te bevorderen. Kloos zette de ruzieachtige briefwisseling met Van Eeden voort. Op de punten die Van Eeden naar voren had gebracht, in zijn brief van 17 september, repliceerde hij diezelfde dag opnieuw puntsgewijs:

1° Maak *ik* er nu een bisbille van? Bisbilles heet het, als twee elkander goed gezinde menschen het niet eens kunnen worden over een zaak, en er daardoor een beetje verkoeling in beiden of een van beiden ontstaat. Dit nu is sinds lang het geval met ons. Je hoeft daarvoor onze correspondentie maar over te lezen.

2° Wat betreft de literaire kwestie, ik heb niet beweerd, dat ik mij in 't algemeen niet zou kunnen vergissen. Ik zeg alleen, dat als ik na de zaak zoo lang overdacht te hebben sta met Gorter, Witsen, v. Deventer, v.d. Valk, Israëls, v. Looy, en nog wel tien anderen van de jongelui, tegen jouw opinie [?] over je eigen werk, en dit werk wordt verdedigd door Boissevain, Biederlack en de Zutphensche Courant, dat er dan groote kans is, dat *ik* gelijk heb niet jij.

3° Jij zegt dat je niet het minste belang er bij hebt mijn vriend te blijven. Dat is niet juist. De N.G. is ons gemeenschappelijk belang, en dat is het belang, dat ik bedoelde, toen ik je zei, dat 'zowel mijn belang als mijn sentiment' etc.

4° Je schrijft mij, dat je mij jaren lang geholpen hebt, zooveel als je kon. Dezen zin begrijp ik niet en ik verzoek je *dringend* mij daarover eenige opheldering te willen geven. Ik herinner me niet precies hoeveel je mij geleend hebt, ik zag dat jij het telkens opschreef, en heb het zelf dus *niet* gedaan. Maar wel herinner ik mij, dat je mij een aantal maanden, iets meer of minder dan een half jaar lang f 25 hebt voorgeschoten, die ik je, als mijn ouders dood-zijn, eerlijk zal kunnen teruggeven. Buitendien heb je in Oct. '88 mij f 200 in eens geleend, maar die heeft de N.G. je moeten teruggeven, want ik heb van 1 Nov 88 - 1 Maart 89 *geen* salaris ontvangen.'t Is mogelijk dat ik iets vergeten heb,- ik ben geen goede financier- maar kijk het dan eens na en zend mij de opgaaf, dan weet ik het.

5° Dat je geen lust hebt mij op te zoeken, en niet op mijn kamer vergaderen wilt, zijn twee geheel verschillende dingen. Het belang van de N.G. gaat boven dergelijke particuliere verschillen. Daar ik Goes niet heb kunnen te spreken krijgen, kom ik dus morgen (Donderdag) te Bussum, na den eten, om te vergaderen. Aan Tak en Goes verzend ik met deze, convocatiefbriefkaarten.³⁹⁴

Lang hoefde Kloos niet te wachten op Van Eedens antwoord:

Er is zelden een onwaardiger stuk uit je handen gekomen als de brief die ik hedenmorgen ontving. 't Is te hopen dat je ze niet copieert. De kleinste dingen uit je karakter komt er bijna schaamteloos in boven. Als er iets kwetsender en beleedigender te bedenken was dan je brief van gisteren dan was het die van van morgen.

³⁹⁴ Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 17 september 1890, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^E14, KB.

Het was niet anders dan Kloos gekrenkte trots, zo stelde Van Eeden voor zichzelf vast en kaatste eigenlijk de bal terug. Kloos vond het maar niks, zo veronderstelde Van Eeden, dat Kloos nu op zichzelf was aangewezen en met journalistiek werk voor zijn eigen centen moest zorgen. 'Voor je artistieke en literaire ontwikkeling,' zo besloot Van Eeden zijn schrijven, 'heb je veel gedaan. Je kunt mooie verzen maken en uitnemend kritieken schrijven. Nu moet je er eens op gaan toelagen een goed mensch te zijn. In die kunst ben je nog maar aan 't a,b,c, ondanks grooten aanleg voor 't vak. Adieu Free'³⁹⁵

Dat adieu was niet voor lang. Dezelfde dag antwoordde Kloos hem:

Wederleg s.v.p. mijne argumenten, beantwoord mij niet met schelden. Zie nu eens hoe kalm ik in mijn brieven tegenover je sta, terwijl jezelf eindigt met als een dronkene te razen. Ik kan niet ontkennen, dat je mij aangegrepen hebt, maar ik vergeef het je van ganscher harte. Je wist niet wat je deed. Nu nog eens ter zake: ik houd, in tegenstelling met jou, voet bij stuk.

Als iemand, zij hij mijn beste vriend, mij in een discussie toevoegt en als argument gebruikt, (zooals je gedaan hebt) dat hij mij vele jaren (met geld) geholpen heeft, *en ik ben mij daarvan niet bewust*, dan heb ik het recht te vragen: leg mij dat eens uit; ik herinner mij alleen dat en dat. Anders zou het toch voorwaar al een zeer makkelijk argument zijn.

En ik zeg nog eens: ik wil gaarne mijne verplichtingen erkennen, als je mij bewijzen kunt, *alleen met je woorden, zonder papieren*, daar vraag ik niet naar, dat je mij 'vele jaren geholpen hebt'. Kan je dat niet, dan mag je 't mij ook niet toevoegen: kan je 't wel dan zal ik je excuses vragen voor mijne ....onwetendheid, die jij als 'schaamteloosheid' qualificeert. [...] Nog eens, ik vergeef je uit het diepst van mijn ziel, die een beetje beter is, dan men uit jouw brief zou opmaken, en zou je alleen den vriendelijken raad willen geven: Pas op je eigen toorn: want niet alle menschen zijn zoo zelfbewust als ik, om er een beetje droevig om te glimlachen. En nogmaals wederleg mij, verklaar mij, en ik zal je dankbaar zijn. Steeds tt Willem Welzeker copieer ik deze brieven. Met veel zorg zelfs - waarom niet?³⁹⁶

Dit ging van kwaad tot erger. Men besloot elkaar voorlopig maar niet meer te schrijven.³⁹⁷ Kloos liet Van Eeden weten zijn brief ongeopend te hebben opgeborgen.³⁹⁸ Het geruzie tussen de twee redacteuren moest stoppen; daar waren Martha van Eeden en Willem Witsen het over eens en zij ondernamen een poging tot verzoening tussen de beide mannen. 'Willem waarom zien we je nooit meer hier in Bussum?' vroeg Martha hem. Zelfs hun zoon Hans vroeg zich af wat er toch met hem was. 'Over die kwestie van den brief aan den Czaar spreek ik niet eens, maar die rampzalige geldgeschiedenis! Als Free daarin nu werkelijk eens niet goed deed, kende je hem dan niet lang en goed genoeg om te weten, dat hij het

³⁹⁵ Brief van Frederik van Eeden aan Willem Kloos, d.d. 18 september 1890, De Nieuwe Gids-archief 69^E5, KB.

³⁹⁶ Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 18 september 1890, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^E14, KB.

³⁹⁷ Brief van Frederik van Eeden aan Willem Kloos, d.d. 18 september 1890, De Nieuwe Gids-archief 69^E5, KB.

³⁹⁸ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 19 september 1890, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^E14, KB.

toch goed meende, en dat hij de allerlaatste zou zijn om iemand wie dan ook, – en dan een vriend als jij!– om persoonlijke redenen gebrek te laten lijden?³⁹⁹

Martha, die ongetwijfeld door haar echtgenoot op de hoogte was gebracht van hun geruzie, wilde Kloos milder stemmen door te wijzen op al wat zij samen hadden beleefd: die lange gezellige avonden met Kloos, de gesprekken die zij voerden en de verzen die Willem daar in Bussum schreef. ‘Ja, ik weet wel, dat is niet prettig om aan te denken voor je, want die tijd was heel droevig, maar toch, toen hield je veel van Free, en ik herinner mij nog zoo goed een brief uit Londen waarin je schreeft; “het eenige wat mij schelen kan is hoe het jouw gaat en je vrouw en je kind.”⁴⁰⁰

Alleen al om Martha kon Kloos er niet omheen de ruzie met Van Eeden bij te leggen. Daarnaast speelde Van Eeden zelf in op Kloos’ sentimenten. Hij had zojuist, zo schreef hij Kloos, Witsen gesproken en van hem in vertrouwen vernomen dat ook Kloos zich ongelukkig voelde over hun geschrijf. Ook hij voelde zich daar heel beroerd onder:

Ik geloof ook niet dat je niet om mij geeft en dat je van mij af hebt willen zijn. Ik geloof wel dat ik dikwijls niet goed met je gedaan heb. Je moet denken ik heb een goeden wil, maar ben uit mijnen aard vol lastigheden.[...] Denk zoo goed van me als je kunt, je hebt mijn handelingen vaak niet goed verklaard omdat je niet genoeg van mij en mijn leven afgist. Ik wil je graag meer duidelijk maken, ik heb het soms te weinig gedaan. Als je mij nu zien wilt, zeg het mij dan, dan kom ik Free.⁴⁰¹

Na deze bekentenis van zijn Bussumse vriend liet Kloos aan Martha weten dat tussen hem en haar echtgenoot de lucht volledig geklaard was.⁴⁰² Van Eeden schreef hij zoals hij haar had beloofd nog diezelfde avond:

Beste Free, het deed me heel veel genoegen je briefje te ontvangen omdat ik daarin zien kon hoe je denkt over mij en ons onderling geschil. Ik kan je van mijn kant ook de verzekering geven, dat ik nooit iets kwaads tegen je te zeggen of te doen bedoeld heb, en dat ik blij ben dat het nu weer in orde is tusschen ons. Laten wij dus die oude dingen en woorden maar in de doos doen, want wij hebben gezien dat zij voor geen van beiden tot iets nuttigs of aangenaams kan leiden.[...] Ik zou wel in Bussum willen komen, maar – lach me nu niet uit – ik kreeg juist gisteren een kleine recidive mijner oude kwaal. Maar ik hoop haar in de kiem te smoren, het zal wel gauw over zijn. Wil je mij spreken, bepaal dan een plaats, of kom bij mij. Ik ben dezelfde als altijd.⁴⁰³

Het opspelen van zijn maag, Kloos’ oude kwaal, was wellicht veroorzaakt door de vervelende briefwisseling waarin hij terecht was gekomen. Maar dat leek nu voorbij. Ook Tak kon worden ingelicht over de goede afloop. ‘Tusschen Van Eeden en mij is alles weer in orde.’

³⁹⁹ Martha van Eeden aan Willem Kloos, d.d. 21 oktober 1890, De Nieuwe Gids-archief 69^E5, KB.

⁴⁰⁰ Ibidem.

⁴⁰¹ Brief van Frederik van Eeden aan Willem Kloos, d.d. 27 oktober 1890, De Nieuwe Gids-archief 69^E5, KB.

⁴⁰² Brief van Willem Kloos aan Martha van Eeden, d.d. 27 oktober 1890, De Nieuwe Gids- archief copieboek 69^E14, KB.

⁴⁰³ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 27 oktober 1890, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^E14, KB.

Daarnaast was Kloos op dit moment, zoals hij Tak schreef, 'court d'argent' en kon er dus meteen worden afgerekend met de redactiesecretaris.⁴⁰⁴

24.2 Ik vind je om te steelen

Kloos, die nog maar eens wilde benadrukken dat tussen hem en Van Eeden de lucht volledig was geklaard, vroeg Van Eeden of hij ermee kon instemmen als hij voor de komende februariaflevering (1891) een kroniek aan hem zou wijden: 'Ik heb nog alleen maar 't idee dus je kan zonder scrupules zijn, als je liever wat anders hebt. [...] Neem je mijn plan aan over jou, dan kan je mij zeker wel eenige vroegere publicaties van je helpen (te leen). Het Rijk der Wijzen b:v: heb ik maar eens van je gehoord, nooit gelezen.'⁴⁰⁵

Van Eeden voelde zich gestreeld door zoveel aandacht van de redactiesecretaris en na een *Nieuwe Gids*-vergadering bij Van Eeden in Bussum, waarbij ook Gorter weer van de partij was en opnieuw om geld vroeg, bleef Kloos tot laat hangen.⁴⁰⁶ 'Ik hou veel van hem. Gepraat over Albert, over mij, over Witsen. Hij kan iets heel vertrouwelijk hebben,' noteerde Van Eeden – kennelijk opgetogen over Willems plan een kroniek aan hem te wijden – in zijn dagboek.⁴⁰⁷ Maar al snel moest Van Eeden vaststellen dat het allemaal niet erg wilde vlotten. Ook op de redactievergadering bij Van der Goes hulde Kloos zich in stilzwijgen over zijn voorgenomen plan met betrekking tot zijn kroniek voor de aanstaande februariaflevering.⁴⁰⁸ Een andere slepende zaak vroeg om de nodige aandacht: men besloot dat Verwey f 75,- per vel kreeg tot het moment dat de f 200,- van het 'idiote' contract, zoals Kloos het al meermalen had gekarakteriseerd, waren afgelost. Verder kon de Noordwijkse medewerker van de kant van de redactie op een niet geringe vordering rekenen.⁴⁰⁹ Tak moest de vergadering missen en vernam uit een brief van Kloos hoe het stond met de beloofde kroniek over Van Eeden.

Het was Kloos niet gelukt op tijd klaar te zijn. Hoe kwam dat zo? Vriend Witsen die ziek, zonder zijn vriendin Blanche, uit Londen kwam, had zich geïnstalleerd bij Kloos en Boeken in de Van der Heydenstraat en zo was het schrijven aan zijn kroniek met een patiënt over de vloer Kloos niet gelukt. Het resultaat van dit alles was dat hij nu ook nog zonder geld zat. Dat hij dat voor een deel over zich zelf had afgeroepen door de brui te geven aan zijn baantje bij *De Amsterdammer*, hield hij voorlopig voor Tak nog maar even verborgen. Na enig heen en weer geschrijf stuurde Tak hem de gewenste f 50,-.⁴¹⁰ Naast die f 50,- was er nog iets wat Kloos in een uitgelaten stemming bracht. Van Deysssel had zich in de rubriek 'Boekbeoordelingen' in die bewuste februariaflevering van de zesde jaargang zeer lovend over hem uitgelaten. Vergeten leek de ruzie met Van Eeden. Triomfantelijk schreef hij Van Deysssel:

⁴⁰⁴ Brief van Willem Kloos aan P.L. Tak, d.d. 27 oktober 1890, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB.

⁴⁰⁵ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 24 december 1890, De Nieuwe Gids-archief copieboek

⁴⁰⁶ Notulen redactievergadering van *De Nieuwe Gids* 1885-1891, 16 januari 1891, De Nieuwe Gids-archief 69^E16, KB. Bussum, Villa Beukenoord.

⁴⁰⁷ Van Eeden 1971, 16 januari 1891, p.162-163.

⁴⁰⁸ Notulen redactievergadering van *De Nieuwe Gids* 1885-1891 16 januari 1891, De Nieuwe Gids-archief 69^F16, KB. Amsterdam, Prinsengracht 293.

⁴⁰⁹ Ibidem.

⁴¹⁰ Brief van Willem Kloos aan P.L. Tak, d.d. 31 januari 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB.

Ik vind je om te steelen en niet meer terug te brengen. De minzame woorden die je over mij wildet publiceeren, voelde ik ná al mijn tobben als een chartreuse, na een diner in de Volkgaarkeuken gebruikt. Ik zal er maar rond voor uitkomen, als ik wat anders zei, zou je me toch niet gelooven, je hebt mijn ijdelheid enorm veel plezier gedaan. Ik vind mijn verzen zelf ook heel mooi en nu ben ik gelukkig dat jij dat zoo hebt gezegd. Ik schijn nu heel naïef, maar ik verzeker je dat mijn woorden zeer bestudeerd zijn. Ik was zeer verlegen, ik wist niet wat te zeggen, en toen heb ik na veel op en neer loopens maar besloten om maar heelemaal te zeggen zooals het was. Dat is de eenige manier om na zoo iets, wat te repliceeren, en toch geen gek figuur te slaan.⁴¹¹

Van Deysssel stond in zijn bewondering voor de dichter Kloos zeker niet alleen. Bij Clausen, de drukker van *De Nieuwe Gids*, waar ook het studentenblad *Propria Cures* werd gedrukt, had Andrew de Graaf, een vriend van Diepenbrock, stiekem zitten snuffelen in de kopij van *De Nieuwe Gids* en berichtte zijn vriend: 'Er komt een wezenloos mooi stuk van van Deysssel over Pans [Gorter] en daar tusschendoor over Kloos, heelemaal heelemaal zooals ik het in den laatsten tijd zoo vreselijk gevoeld heb, vooral over "Kind en God", wat toch van alle verzen die er in de laatste jaren in Holland zijn, die zijn waar ik het meest van houd. – Niet zeggen aan de lui van de N.G. dat ik het stuk van v.D. bij Clausen al gelezen heb!⁴¹² Van Deysssel had niet alleen bij de dweepzieke De Graaf iets geraakt, maar ook Kloos was zichtbaar aangedaan door Van Deysssels lovende kritiek. Van Deysssel had dan ook uitgepakt. In Van Deysssels kritiek over Gorters *Verzen* gold de poëzie van Kloos voor Van Deysssel als een ijkpunt:

Nu dat zoo is, nu er enkele talen komen, die de opperste, éenige, hoog-goddelijke juichingen en weeningen van Kloos' verzen in wáarde eenigszins benaderen, hoe geheel ánders ook in wézen,- nu is de dag dáar, aan-gebroken, opengebroken, nu zullen wij het doen, nu is het bezig te gebeuren, nu slaan wij in de donkere eeuw de dagbres van ons ras. Nu zingen de golven, nu vlaggen de wolken, nu gaan de winden in feestgewaden, nu waden de steden, de menschen, in de goud-zee, door de oogenzonnen van ons geslacht ontstoken, nu is wat stom was in den grond, wat lang begraven was, heerlijk verzezen, nu spuit het overal op als fonteinen in goud-droppen-poeyering in de lachende rooye gezichten.[...]

Tusschen de verzen van Kloos en die van Gorter zoû ik niet graâg moeten kiezen. Het gevoel van mijn hoofd is voor Gorter, het verstand van mijn hart is voor Kloos.

Ondertussen werkte de door Van Deysssel zo de hemel in geprezen Kloos aan twee artikelen die de spanning tussen hem en Van Eeden zeker niet zouden verminderen: het geruchtmakend artikel 'Verleden, heden en toekomst', dat zo'n belangrijke rol in de socialistenkwestie speelde, en zijn kroniek over Van Eeden. Op de redactievergadering van eind maart werd die kroniek door Kloos voorgelezen.⁴¹³ Van Eeden, aanvankelijk zo opgetogen over

⁴¹¹ Brief van Willem Kloos aan Lodewijk van Deysssel, d.d. 4 februari 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB. Zie ook: Prick 2003, p. 164.

⁴¹² Brief van Andrew de Graaf aan Alphons Diepenbrock, d.d. [eind janari]1891, in: Reeser 1982, p. 251-252.

⁴¹³ Tak ontving op 28 maart 1890 het volgende telegram: Vergadering Zaterdagavond JvdH half acht

Kloos' plan een kroniek aan hem te wijden, was daar niet gelukkig mee zoals uit zijn dagboek blijkt:

Het was alles nog al beroerd. Het verwarde mij en irriteerde mij en toch voelde ik heel kalm: je moet het alles zoo maar zeggen, ieder moet het voor zichzelf weten. Ik vind dat hij volkomen dwaalt – mij zelfs niet begrepen heeft. Hij dwaalt in het essentiele, niet in woorden. Het is een mooi stuk proza, maar de persoon die zich daar uitspreekt is niet Kloos, die zichzelf het mooist zou vinden. Hij is niet zoo ver als ik.⁴¹⁴

Kloos, die vrij lang aan zijn kroniek had gewerkt, zag voorlopig van plaatsing van het werk af, mogelijk op gezag van de overige redactieleden. De paar zonnige dagen tussen hem en van Eeden behoorden inmiddels tot het verleden, en dat juist op een moment dat Kloos zijn vriend maar node kon missen. Naast het eeuwig geld tekort en het politieke debat zag Kloos zich geplaagd voor een ander obstakel: de liefde.

24.3 Kloos op vrijersvoeten

Op 4 maart 1891 schreef Kloos Van Eeden dat hij werd achtervolgd door een dame.⁴¹⁵ Ze overlaadde hem met brieven en daar voelde hij zich maar wat ongemakkelijk onder. Maar hij was ook wel nieuwsgierig. Hoe zou die juffrouw, die kennelijk buitengewoon in hem was geïnteresseerd, ja waarschijnlijk zelfs verliefd, eruitzien? Kloos voelde zich onervaren op dit terrein. De artspsychiater Van Eeden leek hem ondanks al hun meningsverschillen de aangewezen man die hem raad zou kunnen geven. Zou de wereldwijze arts op de een of andere manier aan een portret van het Middelburgse meisje kunnen komen? Maar wel in het geheim natuurlijk.⁴¹⁶ Drie weken later zat mejuffrouw Pijnappel, de vereester van Kloos, bij Van Eeden in Bussum. Kloos was daar niet bij.⁴¹⁷

Pijnappel was als redactrice verbonden aan het blad *Lelie- en Rozeknoppen* – een blad voor het jonge meisje –, schreef jeugdboeken en had ook nog de zorg voor haar vader, een Leidse emeritus hoogleraar in de filologie.⁴¹⁸ Ze was uit het Zeeuwse Middelburg gespoord, waar zij haar lege uren vulde met het lezen van Kloos' sonnetten, waardoor zij zo bedwelmd raakte dat zij besloot de aanbieden poëet te schrijven. Haar brieven bleven bij Kloos met een zekere regelmaat op de mat vallen. Wat wilde zij? Voor trouwen had Kloos in geen enkel opzicht de financiële ruimte, maar een briefwisseling, daar was niets op tegen. Een correspondentie leek hem geen kwaad, zowel voor zijn werklust als voor zijn broodnodige rust. Maar ook daarvoor moest hij natuurlijk eerst weten hoe zij er vanbinnen en vanbuiten

---

Lezing der kroniek en beraadslaging daarover. Niet overnachten Kloos. De Nieuwe Gids-archief copieboek 69 F 23.

⁴¹⁴ Van Eeden 1971, dl. I, zondag 29 maart 1891, p. 185.

⁴¹⁵ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 4 maart 1891, Van Eedenarchief, Universiteits bibliotheek van Amsterdam (UBA) XXIV C46. Haar eerste brieven aan Kloos dateerden al van de zomer van 1888.

⁴¹⁶ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 12 april 1891, Van Eedenarchief, UBA, XXIV C46.

⁴¹⁷ Van Eeden 1971, dl. 1, woensdag 25 maart 1891, p. 185.

⁴¹⁸ *Lelie- en Rozeknoppen*, weekblad voor meisjes, Rotterdam 1887-1891. M.E. Pijnappel, *Duiven en Bokjes*. Rotterdam z.j.; M.E. Pijnappel, *Onze Doornen*. Rotterdam 1889. Zie ook Van Schoonderwoerd den Bezemer 2009.

uitzag.⁴¹⁹ Wanneer Van Eeden Kloos haar portret kon bezorgen, zou Kloos zelf haar karakter doorgronden, met behulp van hun correspondentie.

Van Eeden vond het in zijn hart allemaal maar niks, die 'roman' van Kloos. Het deed hem, hoe tegenstrijdig het ook klinkt, zelfs pijn. Nu was Kloos er immers minder voor hem. Hij wist ook niet hoe serieus hij de verliefdheid van Kloos moest nemen. 'Maar misschien is het alles maar een bevestiging,' tekende hij op in zijn dagboek.⁴²⁰ Ondanks zijn bedenkingen nodigde Van Eeden mejuffrouw Pijnappel uit voor een herhaald bezoek aan Bussum waar hij Kloos van op de hoogte stelde.

Na enige aarzeling stemde Kloos in met een ontmoeting: 'Ik denk, na rijp beraad, Zondag 3 Mei toch maar te komen. Ik wil die juffrouw wel eens zien, nu ze te ijdel blijkt om een portret te sturen. Daar waag ik niets mee, en ik win er een dagje bij jullie door.'⁴²¹ Mieb bracht, als chaperon, haar broer mee naar het Gooi. En Kloos liet het warempel niet afweten. In een brief aan Van Eeden, die hij op de dag voor zijn tweeëndertigste verjaardag verstuurde, probeerde hij zijn gevoelens te analyseren: een juffrouw uit Middelburg viel hem lastig met brief op brief vol betuigingen van eerbied en genegenheid. Hij, Kloos, probeerde koel te blijven maar,

eindelijk komen wij tezaam. Ik zie haar, en ik vind haar lief en goed, ik raak door haar, om familiaar te zeggen, van mijn eigen gewild stokje. Ik geef haar dit te kennen, op de meest discrete wijze, het geheel aan haar overlatende [...] ik wachtte alleen af wat zij zou beschikken. Kan een vrouw het onaangenaam vinden, als een man wien zij, ondanks hemzelve, hare sentimenten jegens hem heeft betuigd, tegen haar zegt: 'Ik heb je lief.' Dat zou voor mij onverklaarbaar wezen. Maar het schijnt zo te zijn, en ik bemoei me dus verder niet met de zaak. De teleurstelling, nu ja, daar zal ik wel weer over heen komen. [...] P.S. Wat juffr P. betreft, laat ze, sauf alle ridderlijkheid, opvliegen, zoo hoog, tot ze een sterrebeeld wordt. Ik ga liever wat lezen, daar heb ik meer aan.⁴²²

Kloos was in zijn toenadering blijkbaar te ver gegaan. Hij had door een te grote directheid kennelijk de negentiende-eeuwse grenzen van fatsoen overtreden en Mieb had hem voorlopig de bons gegeven.

En om het allemaal nog ingewikkelder te maken, flirtte hij ook nog zo'n beetje met Anna Vis die had hij leren kennen via zijn vriend de schilder Mau van der Valk, die met zijn aanstaande vrouw Baukje Mesdag in Parijs woonde en die regelmatig contact onderhield met zowel Anna Vis als haar vriendin de beeldhouwster Saar de Swart die beiden in Amsterdam woonden. Van der Valk vroeg hij over de beide dames:

Zou je mij niet eens kunnen vertellen, wat er toch eigenlijk te Parijs is gebeurd. Ik ga veel om met Saar en Vis, en doe dag op dag de allermerkwaardigste ontdekkingen, die ik ooit gemaakt heb van mijn leven. Saar is de alleronverklaarbaarste vrouw, die ik ooit heb ontmoet. Voor de grap houd ik me, of ik een klein tikje verliefd ben op Vis,

⁴¹⁹ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 17 april 1891. Van Eedenarchief, UBA, XXIV C46.

⁴²⁰ Van Eeden 1971, dl. 1, d.d. zaterdag 18 april 1891, p.188.

⁴²¹ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 28 april 1891. Van Eedenarchief, UBA, XXIV C46.

⁴²² Tweede brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 5 mei 1891. Van Eedenarchief, UBA, XXIV C46.

en maak haar dan een beetje het hof, wat aanleiding geeft tot vreemde en amusante conversaties. Ik wou graag weten, of wat ik denk, soms de waarheid kan zijn. Begrijp je mij? Helder me dan alles eens op.⁴²³

Kloos had er zo zijn ideeën over. Was die Anna Vis niet meer gecharmeerd van vrouwen, vroeg hij zich af. En ook Saar de Swart, met wie zij samenwoonde, was naar Kloos' inschatting van hetzelfde soort.

Toen ik na je brief, je zei, dat ik Saar een 'onzedelijke' vrouw vond, bedoelde ik dit. Ik kan niet goed aanzien, dat iemand de aanleiding is tot groter of kleiner verdriet van eenige andere menschen. Wil je dus voor het algemeenere en engere woord 'onzedelijk' liever lezen het meer directe en begrijpelijker woord 'gevaarlijk' dat is mij wel. Onzedelijk is eigenlijk iets anders. Ikzelf in den oppervlakkigen omgang vond haar en amusant en een vlot type. Maar toen ik merkte dat, behalve Karsen [de schilder Eduard Karsen 1860-1941] ook Fons [Diepenbrock] op het punt stond, door haar 'geslachtoffer' te worden, ben ik gaan nadenken en serieus geworden.⁴²⁴

De dames Saar en Vis zullen nog een aantal malen een rol spelen in Kloos' leven, maar voorlopig zette Kloos al zijn kaarten op Mieb uit Middelburg. Naar de mening van Van Eeden gedroeg Kloos zich daarbij bijna ridicuul. Zo verscheen hij op 2e Pinksterdag bij de Van Eedens met geknipte haren en deed dingen die een ander zou laten uit vrees zich belachelijk te maken. Als Kloos nu maar inzag hoe hij zich aanstelde, dan zou alles zoveel draaglijker worden, meende Van Eeden. Al snel vroeg Kloos zich af of hij er wel verstandig aan had gedaan Van Eeden zo in vertrouwen te hebben genomen. Al op 7 mei vroeg hij hem in het vervolg alleen toeschouwer te willen zijn en Kloos vooral zijn privacy in deze te gunnen. Want Mieb was de enige die iets mocht zeggen over het gedrag van Kloos – of dat 'impertinent' of 'indelicaat' was.⁴²⁵

Kloos, die haar niet bij de Van Eedens wilde onderbrengen, ging in het Gooi op zoek naar een geschikt logeeraadres en vond dat bij Jan Veth. Maar het logeerpertijtje van mejuffrouw Pijnappel liep uit op een klein drama, zoals Kloos veel later optekende, in 1928.⁴²⁶

Wat wilde het geval? Kloos ontving, zoals hij zich herinnerde, gedurende korte tijd steeds vervelender brieven uit Bussum van mejuffrouw Pijnappel, waarin zij zich beklaagde over het ongestuvige verblijf dat zij ondervond in huize Veth. Kloos kwam op een kwade dag tot de slotsom zelf maar eens poolshoogte te moeten nemen en trof op het tuinpad van Veths huis een woedende en tierende Jan Veth aan. Juffrouw Pijnappel, die doorgaans niet op haar mondje was gevallen, stond er wat bedremmeld bij. Kloos greep kordaat in en de juffrouw verdween spoorloos naar Middelburg.

In het Veth-archief bevindt zich een niet gedateerd conceptbriefje aan Willem Kloos, dat als volgt luidt: 'Amice, Uwe bruuske handelwijze is zeker onrechtvaardig. Mijn begrip van wat

⁴²³ Brief van Willem Kloos aan Van der Valk, d.d. 22 april 1891, in: Van der Wiel 1986, p. 179.

⁴²⁴ Brief van Willem Kloos aan Van der Valk, z.d. [april-mei 1891], in: Van der Wiel 1986, p. 179.

⁴²⁵ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 7 mei 1891, Van Eedenarchief, UBA, XXIV C46.

⁴²⁶ Kloos, 'Jan Veth en Willem Kloos', april 1928, p. 456-465. Artikel naar aanleiding van de verschijning van J. Huizinga, *Leven en Werk van Jan Veth*. Haarlem 1927.

goed flink en eerlijk is doet mij een persoonlijk onderhoud gewenscht achten, waarin ik bereid zou zijn omtrent alle U interesseerende aangelegenheden en meeningen U de meest volkomen verklaringen te doen.⁴²⁷

Alle ruzie ging om de afwas. In het julinumner van 1894 wijdde Kloos er nog een van zijn vele 'scheldsonnetten' aan:

O goede niet, o slechte niet, half vloekje
En zeegningtje half tevens, dat maar dunnend
Met elk jaar meer gaat; zeg, ik vraag je, zoek je
Niet naar 't echt mensch-zijn, elk de' aêr 't zijne gunnend?

O Veth, gij zijt een slim, zelfstandig broekje
Zelfstandig zoo ver gij zelf staan meent kunnen,
En slim zoo ver gij denkt dat gij een hoekje
Vondt waar ge u-zelf heimelijk kondt beschunnen.

Gij weet het wel dat plekje in 't Bussumsch tuintje
Voor uw prieel, waar gij met huichlend woeden
Aanvallen kwaamt een vrouw, om wat wiswasjes

Van weet ik wat? dat zij geen kopjes wasschen
Of zóó iets doen wou, o verbrok'lend puntje
Van wat 'k eens dacht te zijn een groot trotsch goede.⁴²⁸

Kloos en Veth waren al spoedig weer 'on speaking terms'. Maar met mejuffrouw Pijnappel bleef het tobben. Kloos lag voortdurend overhoop met zijn verloofde. Op 24 juni 1891 schreef zij hem:

Willem ik heb schuld, heel veel schuld. Ik zie alles anders. Ik had moeten voelen, al lang, dat ik je *met rust* moest laten; ik heb je vermoeid 'geteisterd'. Wil je mij nog eens vergeven? Ik zal voortaan stiller zijn, afwachten wat jij wilt, gelooven dat dat *goed* is al begrijp ik 't soms niet. Ik voel waarom je mij 'eigenmachtig en dwingerig'vond; misschien is dit alles, neen *zeker* is het goed geweest. Geloof dat ik heel veel spijt heb. Geef mij een hand, ik zal anders worden, *ik beloof je 't, je Mieb.*⁴²⁹

Wat ging er allemaal mis? Kloos was het gezeur zat. Tegenover de vrouw van zijn uitgever Versluys, die zich min of meer over Mieb had ontfemd, deed hij een boekje over haar open: 'Wat ik u zeide was mijn levenservaring van twee jaren, en ik ben in dien tijd reeds zoovele malen door oogenblikkelijke stemmingen van mej. P. in de war gebracht en daarna door haar zelf weder in 't gelijk gesteld, dat ik volkomen in mijn recht meen te zijn, nu, na *deze* ervaring

⁴²⁷ Conceptbrief van Veth en Kloos, ongedateerd, Vetharchief, RPK Amsterdam, J.P. Veth 272./ W. Kloos 46.

⁴²⁸ Verzen van Willem Kloos, *De Nieuwe Gids* 9 (1894), dl. 2, afl. 5 (juli), p. 196-202.

⁴²⁹ Brief van Mieb Pijnappel aan Willem Kloos, d.d. 24 juni 1891, Kloosarchief, LM, K 533 B2.

– ik heb u de feiten verteld – te wachten in deze totdat mej. P. hare misvatting in zal zien.⁴³⁰ Maar Mieb had een heel andere voorstelling van zaken en meende dat het pais en vree was tussen haar en de dichter. ‘Lieve Mevrouw,’ zo schreef ze aan mevrouw Versluys – Poelman:

me reusachtige koffer is zoo even vetrokken, en nu kom ik toch nog eens zeggen dat ik zoo blij ben dat ik naar u toe kan gaan; ik voel me wezenlijk een beetje zenuwachtig, en ik ben in een stemming dat ik om ’t minst allerlafst ga huilen.[...] Ik kom om 3.40 Misschien komt Willem me halen (hij is erg in de drukte met de aflevering, wat is die weer laat!), maar ik weet niet of ik bij hem eet; ik kom in ieder geval van den trein even naar de Parkstraat om me boeltje te brengen en dan kan ik wel zien wat er gebeurt.⁴³¹

Vader Pijnappel in Middelburg had zo zijn eigen kijk op de zaak. Uit Zeeland schreef hij: mevrouw Versluys:

Mevrouw, Ik zie mijn dochter met zorg naar Amsterdam vertrekken. Niet dat ik er tegen op zou zien, dat zij naar u toe gaat, want wat zij mij van uw huisgezin meedeelde was van dien aard dat ik wel reden heb u dankbaar te zijn [...]. Het is ook vooral niet om den heer K. zelf, dat ik haar passie zou beletten daarvoor kan ik over den heer niet genoeg oordelen, maar het is om de toekomst, die zij zoo volkomen blindelings tegemoet gaat. Het komt zelfs wel eens bij mij op te vragen, of de hr K., die toekomst verstandiger beoordelelend, die wel zoo verlangen zou als zij?⁴³²

Was het nu aan met Mieb of was het nu uit? Zo had Kloos in die oktobermaand van het jaar 1892 nog wel meer aan zijn hoofd: hoe zat het toch met de seksuele geaardheid van Anna Vis en haar vriendin Saar de Swart? En welke rol speelde Eduard Karsen daarin? Voor een duiding van deze affaire moeten we een aantal jaren terug.

24.4 Eduard Karsen berecht

In de zomer van 1888 bracht de Amsterdamse schilder Eduard Karsen (1860-1941) een kleine twee weken door bij Kloos aan het Katwijkse strand. Willem had het gevoel een beetje met hem opgescheept te zitten, zoals hij schreef aan Verwey, die Katwijk een paar dagen was ontvlucht.⁴³³ Karsen had hem ongetwijfeld in vertrouwen genomen over de grote liefde die hij koesterde voor de vrijgevochten beeldhouwster Saar de Swart (1861-1951), die hij mei van dat jaar had leren kennen. Helaas voor Karsen was de liefde niet wederzijds. Saar zag in hem niet meer dan een aardige, fijnzinnige man voor wie zij veel sympathie voelde.

⁴³⁰ Brief van Willem Kloos aan mevrouw Versluys-Poelman, d.d. 21 oktober 1892, kopie in: Versluys – Poelmanarchief, Internationaal Informatiecentrum en archief voor de vrouwenbeweging, 87.

⁴³¹ Brief van Mieb Pijnappel aan Versluys-Poelman, z.d. [sept./okt. 1892], Versluys-Poelmanarchief, Internationaal Informatiecentrum en archief voor de vrouwenbeweging, 47.

⁴³² Brief van J. Pijnappel aan Versluys-Poelman, d.d. 6 oktober 1892, Versluys-Poelmanarchief, Internationaal Informatiecentrum en archief voor de vrouwenbeweging, 46.

⁴³³ Brief van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 4 augustus 1888, in: Schenkeveld en Van der Wiel 1995, p. 485-486.

Na zijn eerste kennismaking met haar ging Karsen regelmatig bij Saar de Swart aan het Amsterdamse Westeinde op bezoek waar zij samenwoonde met haar vriendin Baukje van Mesdag, de latere echtgenote van de schilder Van der Valk.

Maar erg gelukkig maakten deze visites hem niet. Integendeel: hij raakte erdoor in verwarring. Wat wilden die vrouwen van hem; of liever, wat had Saar met hem voor? Om enige greep op zijn situatie te krijgen, maakte hij van zijn bezoeken aan het Westeinde uitvoerige aantekeningen. Na enige maanden zocht hij op aandringen van zijn schildersvriend Van der Valk hulp bij de arts Frederik van Eeden: Karsen zat in een behoorlijke depressie. Al spoedig daarop schreef Van Eeden aan de al enige tijd in Londen verblijvende Witsen of zijn nieuwe patiënt niet voor enige tijd bij hem kon logeren, want de verwarring waarin Karsen verkeerde, was groot:

de heele winter heeft hij in zijn tobberijen geleefd, over niets als over zichzelf gedacht en gepraat. Dat mag nu niet meer. De oorzaak is een ongelukkige liefdes geschiedenis – je zoudt dat wel spoedig begrepen hebben. Spreek daarover zoo weinig mogelijk met hem – en laat hem ook niet uitpakken over zijn kwalen en tobberijen. Daar heeft hij al veel te lang in rond gescharreld tot hij er bijna suf van geworden is.⁴³⁴

Karsens verwarring werd veroorzaakt door het vermoeden dat hij verliefd was op een lesbienne. Terug in Amsterdam, na de zomersessie bij Willem Witsen in Londen, verviel Karsen in dezelfde tobberijen en bleven de twee vrouwen van het Westeinde nog zeker een jaar door zijn verwarde hoofd spelen.

In mei 1891 sprak hij op de kamer van Kloos in aanwezigheid van Witsen nog steeds over zijn waarschijnlijk onmogelijke liefde voor een vrouw, die niet zo veel voor mannen voelde, zoals hij inmiddels van Baukje van Mesdag vernomen had. Kloos, die kennelijk de behoefte voelde zich te manifesteren als man van de wereld, stelde zich op als expert en overhandigde Karsen twee boeken uit zijn boekenkast van Rachilde (1860-1953): *Mr. Venus* en *Madame Adonis*. Kloos richtte nogal wat aan door het uitlenen van deze twee boeken aan Karsen, zoals later zou blijken. Na lezing van de beide boekjes vertelde Karsen aan iedereen die het horen wilde dat Saar de Swart een heuse lesbienne was. Kloos legde in die tijd nog eens omstandig uit hoe het naar zijn mening allemaal in elkaar stak aan Jan Hofker (1864-1945), die sinds de vijfde jaargang (1890) in het tijdschrift publiceerde en lange tijd bij Kloos en Boeken aan het Oosterpark over de vloer kwam:

Karsen was al sinds jaren malende over Sara de Swart, die hij meende, dat hem bedrogen had, met allerlei gekke verhalen over die juffrouw, waarom zijn vrienden altijd lachten. In april 1891 is die juffrouw plotseling uit Parijs naar hier overgekomen. Zij was toen dagenlang in gezelschap van Witsen, mij, en een heeleboel andere vrienden die haar allemaal zeer joviaal vonden, maar niet de ideale vrouw, die Karsen zich had gevormd. In een opwelling van sympathie, omdat we hem zoo dolzinnig vonden en medelijden met hem hadden, en schuldgevoel tegenover hem, omdat wij hem zoo lang hadden uitgelachen, besloten Witsen en ik hem dat aan zijn verstand te

---

⁴³⁴ Brief van Frederik van Eeden aan Willem Witsen, d.d. 4 mei 1889, KB 75C51.

brengen, met het doel om hem van zijn kwaal te genezen. Dit nu is misschien onvoorzichtig geweest. Want ik heb Karsen te hoog geschat. Wat Witsen en ik hem mededeelden, wat wij vermoedden omtrent Saar en Vis, en waarvan hij op zijn eerewoord geheimhouding beloofde, daarvan heeft hij op schandelijke wijze misbruik gemaakt. Toen ik hem dit onder het oog bracht, begon hij mij op onbeschaafden toon toe te spreken, waarop ik hem op den weg (het gebeurde op straat) heb laten staan. Je ziet de werkelijkheid is heel anders, dan van Eeden zich voorstelt. Dat ik met Karsen brak, gebeurde geruimen tijd voor het 'scheidsgerecht', niet zoals van Eeden beweert, daarna. Dit alles is precies *waar*, woord voor woord.⁴³⁵

Het scheidsgerecht waar Kloos op doelde werd op 12 oktober 1891 in Hotel Suisse in de Kalverstraat tegen Karsen gevoerd, onder voorzitterschap van Tak en geflankeerd door Martha van Eeden en Jan Veth, en ging over de vraag of Karsen terecht zijn verdachtmakingen had geventileerd over de seksuele geaardheid van Saar de Swart, of dat die verdachtmakingen slechts bestonden in zijn ziekelijke geest. Saar de Swart, in gezelschap van Baukje van Mesdag en Van der Valk, was er die dag ook en verder Arnold Aletrino, uitgenodigd met het oog op zijn specialiteit: het uranisme. Karsen mocht uitvoerig zijn verhaal doen, waarbij de naam van Kloos herhaaldelijk viel. De rechtbank was van oordeel dat de verdachtmakingen van Karsen volkomen uit de lucht waren gegrepen. 'Die twee boeken hebben mij,' zo stelde Karsen tijdens de zitting vast, 'opnieuw vergiftigd. Hierin kon ik lezen wat voor soort aanbiedingen zij mij hadden gedaan. Zij lichtten mij in hoe of er met mij gehandeld zou zijn, ik ben daar opnieuw zwaar ziek van geweest.' Het is een ziekte die uit Frankrijk is overgebracht, had Kloos hem geleerd. Karsen verdedigde zich door zijn gesprek met Kloos over dit onderwerp bijna letterlijk weer te geven:

'S. is eene Lesbienne,' zei Kloos. 'Wat is dat?,' vroeg ik 'dat is eene vrouw die van vrouwen houdt', zei Kloos. 'Eene lollepot; op zijn hollandsch.' Ik begreep er niets van. Kloos had aan anderen al verteld dat S.S. mannelijke neigingen had. 'Zou zij te redden zijn' vroeg ik. 'Welnee,' zei Kloos, 'zij schiet zich dood zij is aan den drank verslaafd.'⁴³⁶

Tijdens zijn verdediging, waarin Karsen Kloos als kwade genius neerzette, kwam ook Kloos' drankgebruik nog even om de hoek kijken. Op een avond, zo vertelde Karsen, had hij Kloos met een fles drank in zijn zak, 'de hals stak eruit', en Boeken in de Kalverstraat aangetroffen en Kloos had hem daar uitgemaakt voor leugenaar. Ik zou hem, vervolgde Karsen, beloofd hebben te zwijgen en geen gebruik maken van de kennis die hij mij had toegespeeld. Het kwam in de Kalverstraat bijna tot een handgemeen.⁴³⁷

In de eerder gememoreerde brief aan Hofker vervolgde Kloos:

Wat dat 'gemeene' Fransche boekje betreft, dat is nota bene een roman, geschreven door een meisje van 20 jaar, die het Parijsche leven heeft geobserveerd, en die thans

⁴³⁵ Brief van Willem Kloos aan Jan Hofker, d.d.14 febr 1892. Zie: Van der Wiel 1986, p. 181-183.

⁴³⁶ Van der Wiel 1986, p.146-147.

⁴³⁷ Ibid., p.148.

getrouwd is met Alfred Vallette, een Nieuwe Gidscorrespondent van mij. Ze heeft onder den naam Rachilde vele knappe boeken geschreven; een ervan, dat ik van haar cadeau kreeg, stuur ik je hierbij ter lezing. Lees vooral *Le Vendeur de Soleil*, dat is een meesterstuk. er staat geen onvertogen woord in, zooals je zult zien. [...] Dien brief van van Eeden vind ik overigens een leerzaam document voor *mij*. Hij doet me zien, hoe zelfs iemand als hij totaal niets van mij begrijpt. Hij voelt niets van een zoo gecompliceerde natuur als de mijne, die ik zelf met zooveel moeite voortdurend bestudeer, en rangschikt alles wat hij soms uit de derde hand van mij hoort, onder algemeene begrippen en banaliteiten, die met mij niets te maken hebben. Alles wat hij van me waarneemt of meent waar te nemen, brengt hij terug op het niveau van een gewoon menschenbestaan, zooals hij dat bij zijn patienten dagelijks te zien krijgt. [...]

Hij ziet enkel in mij een argwanend, driftig, overijld mensch, met geniale buien. Laat hem!⁴³⁸

Kloos' slotopmerking in zijn brief aan Hofker getuigt van een juist inzicht. Het was inderdaad een dergelijk beeld dat Van Eeden zich van zijn redactiesecretaris had gevormd. Op 'Dien brief van Van Eeden', waaraan Kloos refereert in zijn schrijven aan Hofker, heeft Kloos Van Eeden nog wel geantwoord. Kloos' brief dateert van 4 maart 1892 en luidde als volgt:

Beste Free, Je schrijft 'Je hebt niet mij beleedigd, maar dingen van wier wezens-schoonheid je geen begrip kunt hebben'. Ik heb hier niets tegen, ik vind het zelfs een heel goede oplossing van de kwestie. Ik heb niet *jou* beleedigd, zeg je, ten slotte. Wat kan ik meer verlangen? Het heeft ook nooit in mijn bedoeling gelegen, jou te beleedigen. Ik heb alleen mijn overtuiging tegen je en over je uitgesproken, zooals ik dat altijd heb gedaan. [...] Ten slotte, beste jongen, wil ik je een raad geven. Ga naar je vriend Nijland en luister naar hem, luister naar hem meer, dan je in deze heele kwestie hebt gedaan. *Hij* is je beste vriend, beter dan ik ooit voor je zou kunnen zijn, omdat je hem in zijn diepste ziel kent, en *mij* niet.⁴³⁹

Een week na het 'eergerecht', waarin Karsen in het ongelijk werd gesteld, vertrouwde Van Eeden op 19 oktober 1891 zijn dagboek toe: 'Maar het blijft zitten, voor altijd een knauw aan mijn vriendschap. Kloos heeft Karsens ideeën voedsel gegeven door hem een verklaring aan de hand te doen over 't gedrag der twee meisjes. Een vuil Fransch romannetje. Witsen gaf het Karsen. Toen is Karsen dat gaan schrijven op briefkaarten, aan haar vader, links en rechts. Afschuwelijk. En de lammelingen geloofden den laster en om Saar op de proef te stellen hebben ze die scene in een cafe geprovoceerd, waarover ik mij al zoo ergerde, niet wetende nog dat het hun opzet was.'⁴⁴⁰

Kloos was zich van geen kwaad bewust. Hij wilde noch Karsen noch Saar de Swart kwaad berokkenen en noch Saar de Swart noch Anna Vis droeg hem dit alles na:

⁴³⁸ Brief van Willem Kloos aan Jan Hofker, d.d. 14 febr. 1892. Zie Van der Wiel 1986, p. 181-18

⁴³⁹ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 4 maart 1892, Van Eedenarchief, Universiteitsbibliotheek van Amsterdam (UBA) XXIV C46; Ook in: Uit de brieven van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, in: *De Nieuwe Taalgids*, jrg. 34, p. 69-86

⁴⁴⁰ Van Eeden 1971, dl I, p. 208.

Ik moest verleden week in den Haag zijn voor zaken. Op weg naar spoor, samen in een aapje met Hein, Veth en Derkinderen, moest het rijtuig nog even stil houden voor een hotel, waar Derkinderen nog iets af te rekenen had. Juffrouw de Swart, die daar toevallig ook logeerde, kwam naar het open rijtuig, en gaf mij heel gewoon een hand, wat ik evenzoo reciproceerde.

Vrijdagavond ontmoette ik Isaac Israëls, die me zei, dat hij de 'dames' (zoo noemen wij Saar en Vis) in Cafe Suisse ging opzoeken, waar ze waren, en of Hein en ik meegingen. Ik antwoordde Israëls, komen jullie liever wat later in de Caves de France, daar gaan *wij* heen. Dien avond kwamen toen werkelijk Juffrouw de Swart en haar vriendin Vis, gechaperonneerd door Israëls in de Caves. We hebben verder den avond met zijn allen doorgebracht onder gezellige conversatie.

Zelfs heeft zij mij gisteren met Hein te eten gevraagd, en we hebben vriendschappelijk gegeten, daarna een bedrijf van de Doofpot gezien en verder den avond met ons allen doorgebracht. [...] Van Eeden moest liever wat meer op zichzelf letten, dan den Paus over anderen te willen spelen.⁴⁴¹

Toen Kloos Hofker deze brief schreef, was Kloos net op de hoogte van de streek die Van Eeden hem in de Nijland zaak had geleverd. Met de beschamende rol die Van Eeden in deze affaire ten aanzien van zijn redactiesecretaris speelde, zou Van Eeden bij Kloos het laatste beetje vertrouwen dat hij nog in zijn mederedacteur had, volledig verspelen. Na alle heisa rond Verweys nieuwe verzen, werd Kloos een aantal maanden 'gegijzeld' door een zekere Lieven Nijland, zo leek het wel. Maar daarover verderop. Nu eerst terug naar Verwey in maart 1891.

24.5 'Hemel - en Aard - droom'

Het was oktober 1888 toen Kloos zonder een cent op zak bivakkeerde bij zijn vriend Willem Witsen, die in Londen met zijn vriendin Blanche uit de Nes op kamers aan de Camden Park Road huisde. Witsen, die moest zien hoe hij de eindjes aan elkaar knoopte en voortdurend een beroep moest doen op zijn vader, kon Kloos er financieel gezien eigenlijk niet bij hebben: bij zijn vertrek uit Amsterdam had hij *De Nieuwe Gids* gelaten voor wat het was en met weinig of geen inkomsten uit het tijdschrift was hij naar Londen vertrokken. In die uitzichtloze situatie schreef Kloos ten einde raad aan zijn vroegere vriend Verwey, van wie hij wist dat hij tot mei van dat jaar een toelage ontving van een Schiedamse industrieel en bovendien sinds zijn meerderjarigheid het erfdeel van zijn ouders had ontvangen: '

Ik weet niet of ge geneigd zijt mij de f 25 te blijven uitkeeren, die ik maandelijks van je kreeg. Misschien hebt ge er ook nog niet over gedacht. [...] Mijn voorstel nu is, of ge bedoelde uitkeering zoudt willen continueeren tot en met 1 Februari 1889. Na dien datum zal ik ze niet meer behoeven.⁴⁴²

⁴⁴¹ Brief van Willem Kloos aan Jan Hofker, d.d. 27 febr 1892. Zie Van der Wiel 1986, p. 183.

⁴⁴² Brief van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 28 oktober 1888, Verwey-archief, hs. XLI B 7426, UBA. Zie Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 116; Schenkeveld en Van der Wiel 1995, p. 573-574.

Later zou Kloos dat uiteraard met Verwey verrekenen. Een goede week verder schreef Kloos opnieuw naar Amsterdam. Als er geen duidelijkheid kwam over die f 25,-, dan zat er voor Kloos weinig anders op dan zijn spullen bij elkaar te zoeken en terug te keren naar het vaderland. 'Ik weet niet,' zo schreef hij Verwey,

of er tusschen u en Witsen correspondentie over is geweest, over dat geld van de eerste maand. Toen ik er hem over sprak, zei hij natuurlijk, dat *hij* 't geven zou. Maar tevens weet ik, dat hij 't eigenlijk niet doen kan, en het hem in ongelegenheid zal brengen, f 25, van deze maand, minder te hebben. Zoudt ge 't dus niet beter vinden, dat ik ze van ú kreeg. Als ge wilt, natuurlijk. [...] Nog iets. Witsen zei mij, dat ge een afdrukje gestuurd hadt voor mij van verzen van u of zoo iets: ik ben zeer dankbaar voor de goede bedoeling, maar verzoek u vriendelijk, voor mijn eigen welzijn, deze beleefdheid, in de toekomst na te laten. [...] En, ofschoon ik de eenige ben, die over uw werk oordeelen kan en er het volle genot van hebben, ik mág en wíl voortaan niets er van lezen. Alle psychische contact tusschen ons moet ophouden, nu dadelijk: alle maatschappelijke connectie, zoo gauw de omstandigheden daartoe leiden. Ik verzoek u wel zeer, mij dezen onaangename brief te vergeven: ik heb hem geschreven, alleen om voor mijzelf te zorgen, zonder eenige kwade bedoeling tegen u. Want ik sta nu alleen in de wereld, zooals vroeger, en moet doen, wat het beste voor *mij* is, zonder aan het gevoel van vreemden te denken.⁴⁴³

Hoewel de breuk tussen Kloos en Verwey onvermijdelijk was, voelde Kloos zich na hun breuk verlaten en alleen, zoals hij Verwey schreef. Zoals men tussen de regels door kan lezen, had de hartstochtelijke, impulsieve Willem Kloos eigenlijk een schreeuwende behoefte aan het beheerste, evenwichtige optreden van Albert Verwey naast zich en miste hij Verweys grote genegenheid voor zijn persoon en waardering van zijn werk. Kloos gaf dat gemis aan vriendschap, genegenheid en liefde ten slotte vorm in zijn verzen uit het *Boek van Kind en God* (1888), waarin de dichter zijn leed en verdriet bezingt om de geliefde vriend - in casu Albert Verwey - zo wordt wel verondersteld, die hem verliet.

Kloos, teruggekeerd in Amsterdam, maar zonder een cent op zak, mocht voorlopig intrekken bij Boeken in de Kerkstraat. Toen tegen het eind van het jaar zijn financiële situatie onhoudbaar werd, zag hij geen andere uitweg dan Verwey, die hem tot 1 februari de f 25,- had toegezegd, om geld te vragen.⁴⁴⁴ Verwey reageerde niet en Kloos zou weer aankloppen bij Van Eeden, zoals we inmiddels weten.

Nu Kloos niet verder op geldelijke steun van Verwey kon rekenen, wilde hij definitief met hem afrekenen. Op de zolder aan de Nassaukade, waar Verwey met zijn familie woonde tot aan zijn huwelijk met Kitty van Vloten, lagen nog wat spulletjes die aan Willem Kloos toebehoorden en die de inzet werden van een kwestie die zich twee jaar voortsleepte.⁴⁴⁵ Het is bijna aandoenlijk om te zien hoe Kloos steeds opnieuw een aanleiding vond om van

⁴⁴³ Brief van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 6 november 1888, Verwey-archief, hs. XLI B 7428, UBA. Zie Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 117-118; Schenkeveld en Van der Wiel 1995, p. 600-601.

⁴⁴⁴ Brief van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 30 december 1888, Verwey-archief, hs. XLI B 7432, UBA. Zie Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 120.

⁴⁴⁵ Brief van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 9 maart 1889, Verwey-archief, hs. XLI B 7442, UBA. Zie Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 125-126.

Verwey nu eens dit en dan weer dat te verlangen. En Kloos' eerder gedane mededeling aan Witsen, dat hij Verwey kwaad zou doen waar en wanneer hij maar kon, was verworden tot een banale scène van een bedrogen partner die na zoveel jaren huwelijk alsnog zijn gram trachtte te halen. Zelfs de 'mediator' Tak wist geen enkele lijn in hun geschil te brengen. Pas twee jaar na Kloos' terugkeer uit Londen werd het geruzie tussen Kloos en Verwey over wat boeken en een oude stoel eindelijk beslecht.⁴⁴⁶

Ondertussen stuurde Verwey op Kloos' verzoek wat verzen in voor het nieuwe nummer van *De Nieuwe Gids* en vertrouwde hij de redactiesecretaris onder andere het volgende toe: 'En nu nog iets wat minder ons beiden dan mezelf aangaat. Laatst liet V. Eeden zich tegen me ontvallen dat hij jou gezeid had dat ik je werk leelijk vond. Ik heb hem dat kwalijk afgenomen, omdat 't een fatale onjuistheid is. Ik stel er integendeel prijs op te verklaren dat jouw werk voor mij nog altijd 't bizonderste is wat ik aan onze vers -en prozakunst bewonder.'⁴⁴⁷

Kloos' bewondering voor Verweys verzen was heel wat minder groot.⁴⁴⁸ 'Als het mij veroorloofd is,' zo schreef hij Verwey, 'een opinie te uiten over uw werk van het laatste halfjaar, dan zou ik het hiermede willen karakteriseeren: Wat sterk is, is niet mooi, en wat mooi is, is niet sterk. Hoe zou dat toch komen?'⁴⁴⁹ Zonder Kloos' kritische richtsnoer was Verwey gedoemd hopeloos te verdwalen, meende Kloos. Toch weerhield die kritiek op zijn werk hem er niet van Kloos te vragen of er voor het aprilnummer van 1891 eventueel 52 bladzijden voor verzen van Verwey beschikbaar waren. Dat betekende voor *De Nieuwe Gids* een derde van de aflevering. Kloos, die als redactiesecretaris natuurlijk wel oren had naar een omvangrijke publicatie van publiekstrekker Verwey in *De Nieuwe Gids*, vroeg hem de kopij zo spoedig mogelijk toe te sturen. Maar Verwey traineerde, om welke reden dan ook, de toezending van de kopij. Daarmee frustreerde hij een eventueel besluit van de redactie over de vraag van wel of niet plaatsing van meer dan 50 bladzijden poëzie.

Verwey, die wist hoe het er in een tijdschriftredactie aan toeging, schreef ook aan Tak dat hij een omvangrijke hoeveelheid verzen had, maar ze voorlopig nog maar even achter hield. Als Verwey al niet het vooropgezette plan had de boel binnen de burelen van *De Nieuwe Gids* flink op te juttten, dan heeft het er in ieder geval alle schijn van.⁴⁵⁰ 'Waarom zendt gij uwe copy toch niet aan Kloos? 52 pag., d.i. een derde van de aflevering, kunnen wij toch maar niet zo tot uwe dispositie stellen,' antwoordde Tak hem.⁴⁵¹

Maar Verwey hield zich stil. Een vriendelijk briefje van Kloos, zo was de strategie, moest Verwey tot een positieve beslissing verleiden. 'Zend mij dus uwe copie, en bons camerades, en laat de zaak verder uit zijn,' schreef Kloos hem.⁴⁵² Maar Verwey vertikte het om

⁴⁴⁶ Brief van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 22 december 1890, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB. Zie ook Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 150-151.

⁴⁴⁷ Brief van Albert Verwey aan Willem Kloos, d.d. 20 maart 1889, Verwey-archief, hs.XLI B 7444, UBA. Zie Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 127-128.

⁴⁴⁸ 'Kinderversjes' en 'Samenspraak', in *De Nieuwe Gids* 4 (1888-1889), II, op resp. p. 106-110 en p. 110-111.

⁴⁴⁹ Brief van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 9 mei 1889, Verwey-archief, hs.XLI B 7445, UBA. Zie Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 129.

⁴⁵⁰ Brief van Albert Verwey aan P.L. Tak, d.d. 17 februari 1891, De Nieuwe Gids-archief 69^E6, KB. Zie ook 's-Gravesande 1955, p. 319.

⁴⁵¹ Taks antwoord in concept op verso zijde van boven bedoelde brief.

⁴⁵² Brief van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 21 februari 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB. Zie ook Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 156-157. 's-Gravesande 1955, p. 320-321.

duidelijkheid te geven. Kloos wist niet goed hoe het nu verder moest en schreef Verweys reactie voor Tak in extenso over:

Ik bedoel niet een belofte van kopie te plaatsen, die jullie niet gezien hebt. Ik bedoel of er voor die kopie – gesteld dat jullie ze aanneemt – ruimte is in het aprilnummer. Zoo ja, dan stuur ik ze, zoo niet dan houd ik ze nog wat. Je brief is goedgemeend maar valt in 't water van je misvatting. Antwoord me nu gauw even. Tak schrijf ik eender.

'Natuurlijk schreef ik hem dat het me spijt dat ik hem verkeerd had begrepen en dat hij nu maar snel de kopij moest opsturen. Als we de kopij aannemen, is er natuurlijk ruimte in het aprilnummer verzekerde ik hem nog. Hij schijnt u anders te schrijven dan hij mij doet, daarom is het goed dat ik u van alles op de hoogte houd,' schreef Kloos zijn mederedacteur Tak.⁴⁵³

De redactie trof elkaar op vrijdag de 23ste bij Kloos thuis en nam over de 52 bladzijden verzen van Verwey, die nog niemand had gezien, de beslissing ze te accepteren.⁴⁵⁴ De volgende dag verzond Verwey, tegen ieders verwachting in, plotsklaps zijn kopij met een uitvoerige instructie over het zetten en drukken van zijn verzen.⁴⁵⁵ Maar Kloos was er, na lezing van Verweys verzen, zacht uitgedrukt niet erg gelukkig mee. Tussen Kloos en Verwey ontspoon zich een slepend conflict over de inhoud van een drietal specifieke versregels. Dat plaatste de twee voormalige vrienden opnieuw tegenover elkaar en, zoals zou blijken, nu voorgoed. In Verweys vers 'Hemel- en Aard- droom', dat deel uitmaakte van de kopij met de titel 'De dingen' die Verwey de redactie aanbood, bevond zich het drietal regels dat naar Kloos' overtuiging nooit gedrukt konden worden. Tussen de tweeënvijftig bladzijden verzen las Kloos:

[...]

'Toen had ik hem lief, toen 't eerst.

O 'k Had hem lief. 'k Knielde voor hem. 'k Zocht in

Zijn stem, die blinkende rivier, 't puur- goud

Van kostbre woorden, diamant-taal; voor

Zijn ogen droomde ik, klare meren, waar

't In woei schâuw van onzichtbre bomen; – 'k hing

In de'arm hem, om zijn hals mijn armen sloeg 'k,

Néér woog 'k 't zwaar hoofd en in zijn roden mond

Zonken mijn lippe', een star in purperen nacht.

⁴⁵³ Brief van Willem Kloos aan P.L. Tak, d.d. 23 februari 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB.

⁴⁵⁴ Brief van Willem Kloos aan P.L. Tak, d.d. 21 februari 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB. Op die vrijdagavond werd Tak, die onderzocht of een maandelijks verschijning tot de mogelijkheden behoorde, tot president gekozen. Van der Goes, zo besloot men, ging achter de schuld van Verwey aan en Gorters traktement met *De Nieuwe Gids* kon voorlopig niet omhoog en ook Veth ging weer terug naar f 30,-. Kloos, die nog steeds zat te azen op Verweys verzen, fluisterde hem in over de ophanden zijnde actie van Van der Goes: van Verweys schuld kwam f 100,- voor rekening van Kloos en f 500,- had Verwey destijds aan Van der Goes geleend. Dat mocht hij zeker niet vergeten.

⁴⁵⁵ Brief van Albert Verwey aan Willem Kloos, d.d. 24 februari 1891, Verwey-archief Copij-Boek 1, hs.XLI B 1, UBA. Zie: Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 160.

O 'k Had hem lief. 'k Zei: droeve, o droeve lief,
 Treur niet; zo net vond 'k in uw stem juweel
 Van woorde'; uw ogen die als meren zijn,
 Daar schaduw speelt, deên mijn gestalten zien:
 Zeggen zal 'k die, zingen zal 'k die, gij zult
 Horen u-zelf, uw ziel, – vergeef alleen
 Mijn mond, grof en woord-traag.'
 [...] ⁴⁵⁶

Verwey zag zijn verzen als een gemythologiseerd verslag van een vriendschap, waarover hij al eerder had gedicht in zijn vers 'Cor Cordium'. Verwey, die inmiddels gehoord had dat het uitgesloten was dat het gedicht met deze verzen erin door *De Nieuwe Gids* voor plaatsing werd aangenomen, schreef Kloos dat hij vond dat deze zich overdreven opstelde en niet begreep waar Kloos zo angstig voor was. 'De zaak is in die verzen, dat de éene vriend den anderen kust. Meer niet.' Verwey had de verzen ook aan Tak laten lezen. Tak was ervan onder de indruk: 'verdomd gevoeld zei hij, Kloos heeft erge behoefte aan gepassioneerde relaties.' ⁴⁵⁷

Taks opmerking zal Kloos er zeker van hebben overtuigd dat hij juist oordeelde en hij hield voet bij stuk. Kloos, altijd beducht voor achterklap, die naar zijn inschatting onvermijdelijk zou leiden tot abonneeverlies, hield vol dat tijdens zijn leven die drie regels nooit gepubliceerd konden worden, omdat hij daar naar zijn idee veel te veel gedoe mee zou krijgen. Verder had Kloos nog wel wat andere versregels waar hij minder gelukkig mee was, maar daar viel over te praten. ⁴⁵⁸

Maar ook Verwey was niet te vermurwen. 'Je afkeer van wat er ziekelijks in ons was,' zo schreef hij Kloos, '– ja dien deel ik ook. Iedere groei heeft zijn uitwas, die mis-was is. Maar voor de mooie mensen die we waren en nu weer in dat vers zijn, hoop ik dat je je nooit zoo zeer schamen zult, als ik wensch dat je je wel eens zult schamen voor dat poseeren op je kegeltop.' ⁴⁵⁹

Kloos wist voldoende. Dat getraineer van Verwey wat het toesturen van zijn verzen betrof, kwam nu in een heel raar daglicht te staan en Kloos vermoedde dat Verwey vooraf had ingecalculeerd dat Kloos nooit akkoord zou gaan met die drie gewraakte versregels. Wat wil je, vroeg Kloos hem per kerende post: oorlog of vrede? ⁴⁶⁰

Kloos, die al in een vroeg stadium Tak bij zijn controversie met Verwey betrok, hield hem nauwkeurig op de hoogte van de verdere briefwisseling met Verwey. 'Inliggend zend ik u een afschrift van een schrijven van mij tot Verwey gericht,' schreef Kloos hem. 'Geeft hij nu niet

⁴⁵⁶ Verwey 1983, p. 153-158.

⁴⁵⁷ Brief van Albert Verwey aan Willem Kloos, d.d. 25 februari 1891, Verwey-archief, hs.XLI B1, UBA. Zie Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 161.

⁴⁵⁸ Brief van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 26 februari 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB. Zie ook Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 163-164.

⁴⁵⁹ Brief van Albert Verwey aan Willem Kloos, d.d. 28 februari 1891, Verwey-archief Copij-Boek 1, hs.XLI B 1, UBA. Zie Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 170.

⁴⁶⁰ Brief van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 1 maart 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB. Zie ook Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 171-172.

toe, dan, geloof ik, dat wij de proef op de som hebben, dat Verwey niet met ons mee, maar tegen ons in wil. Ik heb de uiterste concessiën gedaan die ik doen kon, verder ga ik niet. Wat die plaats van 3 regels betreft, dat is iets, dat er schijnbaar zeer onschuldig uitziet, en waar ik eerst overheen gelezen heb. Maar bij nadere beschouwing, trof het mij opeens, dat het een grievende persoonlijke belediging voor mij was, een slag in 't gezicht in 't publiek voor mij, waarschijnlijk een weeromstuit op twee regels uit mijn verzen.' Kloos doelde op zijn vers 'Herinnering I', dat onmiddellijk volgde op zijn *Boek van Kind en God*, afgedrukt in het oktobernummer van de 4e jaargang van *De Nieuwe Gids* en dat door de regels van Verwey immers ook in het homo-erotische getrokken kon worden:

Herinnering.

I.

Laat mij nog éénmaal, in gedachten,
kussen

Die warme lippen, door mijn kus
ontbloeid;

Laat mij nog éénmaal aan dien
boezem sussen

Mijn arme hoofd, waarin de
koortspijn gloeit.

Laat mij nog eens, klein kindje, rusten
tusschen

Die armen, waar mijn hart aan was
geboeid,

In dien zoo lieven tijd, toen, zonder
blusschen,

't Vereend gelaat door passie werd
verschroeid.

Mijn lippen kussen wild, mijn oog
staat droef –

Niet waar? gij, lief! nu er geen lief
meer wezen,

Geen arm zich om mijn hals
bewegen zal:

Maar ik heb haast: mijn trekken
worden stroef,

Als in de koû des doods, mijn
armen vreezen

In beven, hangende op hun
laatsten val.⁴⁶¹

---

⁴⁶¹ *De Nieuwe Gids* 4 (1888), dl. 1, afl. 1, oktober 1888, p. 76.

‘Dit is tenminste de eenige verklaring,’ zo vervolgde Kloos in zijn brief aan Tak,

die ik weet. Dit wat mijn gevoel betreft. Maar ook uiterlijk, met mijn verstand, vind ik die plaats zeer vreemd. Want hij heeft met de rest niets te maken en er staat een duidelijk beeld, een vergelijking in, die het genre Julia- poëzie behoort. Dat uitstellen van uitgaaf heb ik gevraagd omdat ik hem eerst wat bedaarder de zaak wilde laten inzien: hij schijnt nu zeer opgewonden te zijn, want hij maakt met al zijn manoeuvres een koortsachtige haast. Geeft Verwey nu niet toe, dan stel ik de redactie voor, om Mevrouw v. Vloten met den inhoud van dit schrijven bekend te maken (ik bedoel mijn brief aan Verwey).⁴⁶²

De literatuur – historicus Van Eeten werd door Kloos’ opmerking op het spoor gezet van Kloos’ verzen ‘Herinnering I en II’ en verving in 1962 het vrouwelijke pronomen ‘zij’ uit ‘Herinnering II’ door het mannelijke pronomen ‘hij’ en zo dacht Van Eeten te laten zien hoe innig de band was geweest tussen de dichters Kloos en Verwey. Dat leek nogal gewaagd. Maar een jaar later kwam een brief van Verwey aan Kloos te voorschijn, waarin onder meer was te lezen: ‘Dacht je dat één kennis van je gefopt is door den titel Herinnering en ‘t woordje “zij” voor “hij” in de sonnetten van jezelf? Op wie denk je dat ‘t “in gedachten kussen” door hen is toegepast dan op mij?’⁴⁶³

Verwey verwees met dit briefje naar Kloos’ beide “Herinnering’-verzen en gaf Van Eeten extra ondersteuning voor Kloos’ vermeende homoseksualiteit. Van Eeten had weinig oog voor de bleuheid van Kloos, die door Verwey, als man van de wereld, het volgende werd voorgehouden: ‘Op de boot naar Amerika heb ik allerlei begroetingen gezien van duitsche vrienden, allemaal zoenende. Een beschaafder publiek ziet dat ‘t in een vers staat, noemt het poëtisch, vraagt niet wat er achter steekt.’⁴⁶⁴

Kloos had vroeger al eens gedreigd zijn brieven aan Verwey ook aan Kitty van Vloten te laten lezen, maar Verwey reageerde destijds vrij laconiek. Hij deelde hem toen bovendien mee dat Kloos zich de moeite kon besparen zijn brieven aangetekend aan hem te versturen, omdat zijn vrouw van alles op de hoogte was. Wat Kloos en wellicht de voltallige redactie hadden gehoopt en gewenst, gebeurde niet. Verwey koos niet, maar trok de zending terug en stelde een andere in het vooruitzicht. Kloos had met een aantal scenario’s rekening gehouden, maar deze wending van Verwey was een totale verrassing. ‘De wonderen zijn dus niet van de lucht en afwachten maar is het parool. Het beestje is voorlopig weer in zijn kooi, maar ik heb hem wel gezegd dat zijn verzen ondertussen worden gezet en dat dat geld kost.’ Zo was ook Tak weer volledig op de hoogte.⁴⁶⁵

Van Eeden had als zwager van Verwey natuurlijk een oordeel en noteerde in zijn dagboek dat er gehaspel was tussen Kloos en Verwey en sprak over de onenigheid die er tussen hen bestond. Ook velde hij een moreel oordeel over de ontstane situatie: ‘Neen de kunst om een

⁴⁶² Brief van Willem Kloos aan P.L. Tak, d.d. 21 maart 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB.

⁴⁶³ Van Eeten, ‘Een vriendschap in verzen’, in: Van Eeten 1963, p. 89.

⁴⁶⁴ Brief van Albert Verwey aan Willem Kloos, d.d. 25 februari 1891, Verwey-archief Copij-Boek 1, hs. XLI B 1, UBA. Zie Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 161.

⁴⁶⁵ Brief van Willem Kloos aan P.L. Tak, d.d. 3 maart 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB.

goed mensch te zijn, die verstaat Kloos nog niet best.⁴⁶⁶ Opnieuw kwam Kloos voor een verrassing te staan: ook de tweede zending die Verwey in het vooruitzicht had gesteld, trok hij terug, maar hij deed het genereuze aanbod, niet aan Kloos, maar aan Tak, om de zetvormen van zijn eerdere zending verzen van de redactie over te nemen. Wat Tak betrof kon dat voor f 12,50 per vel.⁴⁶⁷

Kloos, die niet op de hoogte was noch van Verweys briefje aan Tak noch van Taks briefje aan Verwey, schreef Tak dat Verwey achter Kloos' rug om met Clausen, de drukker van de uitgever Versluys, had geregeld dat hij de zetvormen overnam en dat Clausen van Verweys kopij een aparte uitgave ging maken. En dat wilde Kloos tegen elke prijs vermijden zolang de drie door hem gewraakte versregels gedrukt zouden worden. Ik heb de heleboel laten distribueren [zetsel afbreken], liet Kloos Tak weten en het geld van het zetsel, te weten f 22,50 zal ik u toesturen.⁴⁶⁸ Ook Versluys voelde niets meer voor een uitgave van Verweys verzen nadat hij door Kloos was gesommeerd dat toch wel uit het hoofd te laten.⁴⁶⁹ Tak, die Kloos voor zijn eigengereid optreden op de vingers tikte, ontving van zijn redactiesecretaris nog eens een analyse van die onverkwikkelijke affaire:

Dat briefje van mij was geen stemming (hoe komen jullie daar toch altijd aan, aan die stemmingen in verband met mij; Verwey praat er ook altijd van in zijn brieven) dat briefje was een simpele praktische daad van noodweer tegen de eigenmachtige handelingen van Verwey. Verwey toch is mij het antwoord schuldig gebleven op drie brieven van mij: de beide eerste waren welmenend en de derde bevatte het ultimatum der redactie zooals dat door v.Eeden is voorgesteld. Dit niet antwoorden van Verwey is m.i. hooglijk te misprijzen: 't is een niet letten op de opinie en de belangen van ons, redactie, wier besluiten ik ten uitvoer breng, waartegen wij uit al onze macht protesteeren moeten. Maar Verwey antwoordt mij niet, maar schrijft achter mijn rug om aan Clausen, Versluys en u, aan de beide eersten dat hij den bundel apart wil uitgeven, en dat zij zich daarmee zooveel mogelijk haasten moeten, daarbij misbruik makende van de hem door mij verstrekte wetenschap dat de copy al gezet was. U schrijft hij dat hij de zetvormen overneemt. Welk middel schoot mij nu over om te beletten, dat de door mij gewraakte bundel toch onverhoeds het licht zou zien. Natuurlijk zelf de zetvormen van de redactie overnemen en om daar eigenaar van te worden, met meerder rechten dan Verwey, moest ik in zichtbaren vorm het geld daarvoor bij u hebben gestort. Dat heb ik gedaan en daarna liet ik die zetvormen distribueeren. Zooals ik zei, er is geen kwestie van stemming, dat laat ik aan jongens van 18 jaar over, het is pure praktijk dat ik zoo deed en ik verzoek u dit wel te overwegen.⁴⁷⁰

Verwey in Noordwijk aan Zee was niet blij te horen dat zijn afspraak met Clausen niet doorging en verlangde nu van Tak dat deze zijn kopij uit de handen van Kloos zag te krijgen en zo snel mogelijk naar Noordwijk stuurde. Als zijn kopij kwijt was, dan stelde hij de redactie

⁴⁶⁶ Van Eeden 1971, dl. I, 4 maart 1891, p. 180-181.

⁴⁶⁷ Brief van Albert Verwey aan P.L. Tak, d.d. 9 maart 1891, De Nieuwe Gids-archief 69^F6, KB.

⁴⁶⁸ Brief van Willem Kloos aan P.L. Tak, d.d. 11 maart 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB.

⁴⁶⁹ Zie: brief van Albert Verwey aan P.L. Tak, d.d. 14 maart 1891 in: Uylert 1948, dl. I, p.27.

⁴⁷⁰ Brief van Willem Kloos aan P.L. Tak, d.d. 13 maart 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB.

daarvoor aansprakelijk.⁴⁷¹ Tak was van mening dat Verwey zelf aan Kloos om zijn kopij moest vragen en wat zijn zaak betrof: die was helder, als een van de redacteuren een belangrijk bezwaar heeft tegen plaatsing van welke kopij ook, dan wordt de kopij niet geplaatst.⁴⁷²

Dat was een duidelijk antwoord van Tak. Maar het verhaal was nog niet op zijn eind. Verwey was boos, zo briefde Kloos, niet zonder leedvermaak, door aan Tak en liet bij Clausen niets meer drukken en net als Versluys zag ook uitgever Van Looy niets in een uitgave van Verweys verzen.

Ik zal nu Verwey morgen, voor het laatst nog eens, vriendelijk schrijven, hem nogmaals mijn literaire vriendschap en de gastvrijheid van de N.G. aanbieden, en hem wijzen op de gevaren die voor ons allen, ook voor hem, uit zijn hardnekkig volhouden, op den duur kunnen ontstaan.⁴⁷³

Het vriendelijke briefje van Kloos luidde als volgt:

Amice, het doet mij oprecht leed dat ik, door de haast die gij maaktet actief tegen u heb moeten optreden, en ik bied u daarvoor mijne excuses aan, voor zoover gij erdoor gekrenkt mocht zijn geworden. Ik heb zoo gehandeld omdat ik de innige overtuiging had en nog heb, dat ik, zodoende, mijn plicht deed jegens mijzelf, jegens de redactie en jegens u. Ik heb dien plicht, behoudens mogelijke misvattingen van detail, niet uit het oog verloren, en ik hoop heel bescheiden dat het resultaat u het inzicht heeft gegeven, dat de toestanden en de personen in Amsterdam en in Bussum niet zoo zijn als gij u had voorgesteld. Maar waar ik op neerkomen wilde: de vriendelijke woorden in uw gedicht 'Hemel en Aarddroom' over mij geuit, hebben hunne uitwerking niet gemist; ik voel mij hoe langer hoe meer er door beheerd, en ik ben gaan denken: laat die oude boel nu maar uit zijn: wij hebben als driftige kinderen, die wij waren, met elkaar gevochten, laten wij nu als kalme mannen samen voorwaarts gaan. Ik kom dus tot u en bied u mijne oprechte vriendschap en medewerking aan met alles wat daaraan vast is. [...] Zooals gij weet, hebben wij u het hoogste honorarium verzekerd, dat wij aan iemand geven, nl f 50 per vel. Gij kunt dus veel tot de vermeerdering uwer inkomsten bijdragen, als gij de door mij toegestoken hand van verzoening aanneemt. Doet gij dit echter niet, dan zeg ik, dat zoowel gij, als de Nieuwe Gids zeer zware tijden tegemoet hebben te gaan. Want de redactie is, zooals u gebleken is, solidair, en zoowel zij als ik, elk voor zich en gezamenlijk, weten wat wij doen. Zeg nu niet meer, zooals laatst, dat dit een dreigement is: dreigen doe ik nooit, omdat ik het een noodelooze bezigheid vind.

Ik ben bereid, als gij dat verlangt, een mondeling onderhoud met u te hebben: dat vereffent soms de zaken gauwer, dan schrijven.⁴⁷⁴

⁴⁷¹ Brief van Albert Verwey aan P.L. Tak, d.d. 9 maart 1891, De Nieuwe Gids-archief 69^E6, KB.

⁴⁷² Brief van P.L. Tak aan Albert Verwey, d.d.15 maart 1891, De Nieuwe Gids-archief 69^E6, KB.

⁴⁷³ Brief van Willem Kloos aan P.L. Tak, d.d. 20 maart 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB.

⁴⁷⁴ Brief van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 21 maart 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB. Zie ook Van de Schoor en Brinkman 2008, p.181-182.

Kloos had goede hoop dat het tussen Verwey en hem de goede kant opging, zoals bleek uit een briefkaartje van Kloos aan Tak.⁴⁷⁵ Maar twee dagen later kon Kloos niet anders dan erkennen dat het over was tussen Verwey en hem, en tussen Verwey en de redactie van *De Nieuwe Gids*. Verwey verdomde het af te zien van de publicatie van de drie regels waar Kloos niet mee uit de voeten kon. Veel brieven wisselden de beide dichters in de toekomst niet meer met elkaar. Er lag bij Kloos nog wel een brief in concept klaar voor Verwey:

Het spijt mij inderdaad dat de zaak zoo loopen moet. Ik had zoo graag gewild, dat alles in harmonie was afgelopen, zoowel in mijn als in uw belang. Nu gij zoo door alles heen, en tegen alles en allen in, hardnekkig blijft weigeren, mij een plezier te doen, dat u niets, zelfs geen moeite kost, nu moet ik u zeggen, dat ik met zo iemand geen vriendschap aan kan gaan. Ik zou mezelf een kuil delven, als ik vrienden werd met een vriend, die alleen vriendschap weet te nemen, maar in het minste geene vriendschap – dat is nu toch wel zonneklaar gebleken – weet te geven. Ik zeg u dit en laat er op volgen. Gij hebt nu, zooals gij terecht opmerkt reeds f 200 werkeloos verspeeld, die gij voor uw vrouw en kind hadt kunnen gebruiken. Ik zeg u, ga niet verder op dit dwaalspoor. Want ik verzeker u, dat als gij ooit waar en op welke wijze ook bedoelde 3 regels te publiceeren, ik mijn mannetje sta, als het noodig is: gij hebt er reeds een voorproefje van gehad. Ik waarschuw u dus, gij zijt bezig uw eigen ondergang te bewerken, door is voorttegaan op dien weg, uw ondergang literair en maatschappelijk beide. En ten slotte voor wij scheiden: Het zal u niet treffen, maar toch ik gevoel behoeft 't u te zeggen: gij zijt de ondankbaarste mensch dien ik ooit ontmoet heb. Gij hebt alles aan mij te danken, ik heb jaren lang uw talenten met zorg bewaakt en aangekweekt, zonder mij, zoudt gij niet zijn Albert Verwey, want toen gij in Dec 1881 bij mij kwaamt, was ik al Willem Kloos. Gij erkent uw schuld zelf door mij uw heiland te noemen, die heiland nu bood u nogmaals zijn volle vriendschap en steun aan en gij behandelt hem zoo. 't Is schande.⁴⁷⁶

Wijselijk verzond Kloos zijn brief niet. Even wijselijk hield Verwey zijn 'Hemel-en Aard-droom' in portefeuille. Niet zozeer ter wille van Kloos, aldus Mea Nijland-Verwey, maar omdat Verwey de dichterlijke waarde uiteindelijk maar matig vond.⁴⁷⁷ Eerst in 1983 zou 'De Dingen', zij het gecoupeerd, worden opgenomen in Albert Verweys *Dichtspel*.⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ Brief van Willem Kloos aan P.L. Tak, d.d. 26 maart 1891, De Nieuwe Gids-archief copieboek 69^F 23, KB.

⁴⁷⁶ Brief van Willem Kloos [concept] aan Albert Verwey [niet gedateerd, geschreven op het doodsbericht van Johannes Christian Schröder] niet verzonden, De Nieuwe Gids-archief 69^E6, KB.

⁴⁷⁷ Verwey 1983, p. 49.

⁴⁷⁸ *Ibid.*, p.144-181.